

A televízió velünk van!

1990. április 6–7-ére nemzetközi szimpóziumot rendezett a Műcsarnok: „A média velünk van! A televízió szerepe a romániai forradalomban” címmel. A tanácskozássra több tucat filozófus, művész, médiakutató jött el, hogy elmondja tapasztalatát, élményét a december végi romániai forradalom televíziós közvetítéseiről, hogy feltegye a kérdést: hogyan változtatta meg a forradalom a televízió szerepét, és hogyan hatott vissza a televízió magukra az eseményekre. Végül arról is beszámoltak a résztvevők, milyen fogadtatása volt országukban a decemberi váratlan és döbbenetes események televíziós lenyomatának.

A TV 2 április 9-én a Napzártában számolt be a szimpóziumról. A műsorban elhangzott interjúkat — az idő rövidsége miatt akkor kihagyott részletekkel kiegészítve, ugyanakkor az írásbeliség megkövetelte némi tömörítéssel — közöljük a következő oldalakon.

A műsor szerkesztője és a kézirat összeállítója Kopper Judit, a riporter Kovács A. Bálint, az operatőr-rendező Sólyom András volt.

A szimpóziumot Suzanne Mészöly, PTERNÁK Miklós, Szei Keiko, Beke László és Sugár János szervezte.

PTERNÁK MIKLÓS, művészet-történész:

— E nemzetközi szimpózium fő témája a forradalom és a televízió; a médium szerepe a román forradalomban, illetve ezen túl elsősorban az az új helyzet, amit a román forradalom egyenesben való közvetítése a médiumok helyzetében jelent. Hogy ez mitől új helyzet? Három lényeges pontban tudnám összefoglalni.

Az egyik az élő adások természetrajzához kapcsolódik. Az élő televíziós adás a televíziózás kezdeteinél általában olyan történetekhez kapcsolódott, amelyek nagyjából behatárolt koreográfia szerint zajlottak, jól lehetett látni a dolgok kimenetelét, időtartamát, dramaturgiáját, leginkább mondjuk a sport- és a színházi közvetítések voltak erre alkalmasak. Az adott helyen történt eseményt a

televízió közvetítette, és azt az illúziót keltette a nézőkben, hogy ezzel részesévé válhatnak a történeteknek. Az élő adás természetesen elég sokat változott, de mindmáig egy kritikus pontja volt a váratlan eseményeknek a megjelenése, a kontrollálhatatlanság. A román forradalomban az első három-négy nap televíziója pont az ellenkező helyzetben volt. Ugyanis egy szinte teljesen televíziómentes országban, ahol már-már alig volt hír- és tényértéke a televízióban mondottaknak, a televízió ezt a váratlan helyzetet közvetítette egyenesben. Gyakorlatilag előkészületlenül, a korábban említett egyenes adások meghatározott dramaturgiájával ellentétes módon, mindenfajta dramaturgia nélkül. Csak a technikai korlátok határozták meg az első időkben a közvetítés időtartamát. És ez — mintegy öngerjesztő folyamatképpen — nagyon erősen visszahatott az események menetére ebben a pár napban. Amikor az első szabad román közvetítés megindult, az nem csupán hírértékével, hanem eseményértékével is alakította a valós történetének menetét. Meghatározta a későbbi cselekvések menetét is. Főleg szembetűnő volt a Ceausescu-tárgyalás és -kivégzés, valamint az esemény sugárzási időpontjának megválasztása. Tudatosan, végiggondoltan beépítették a dolgok menetébe, hogy ezt mikor és milyen módon adják le. Tehát elkezdődött az esemény váratlanságából és a rendezetlenségéből adó-

dó élő adás önszerveződő, öngerjesztő beépülése a dolgok menetébe, és kialakult egy másfajta televíziós struktúra, ami természetesen valahogy aztán egy hónap vagy néhány hét után visszatért a normális televíziós mederbe.

A másik dolog, hogy nem csupán a *kamera-esemény*, az *adás és a vétel viszonya* vált érdekes, hanem — és számomra ez vált az egyik döntő mozzanat — a *tévéképernyő előtt ülő nézőnek a helyzete*, szerepe, és azt merném állítani, hogy a felelőssége is megváltozott. Gondoljuk végig azt, hogy hányan, hol és milyen indíttatásból ültek végig a 89-es karácsonyt a televízió előtt a világ különböző pontjain. Az ember látott valamit, és módja volt arra, hogy lépést tegyen a látottak hatására, és szinte beavatkozzon a történetbe, vagy valamilyen módon közel menjen az eseményekhez. Tehát hogy feladja ezt a hagyományos nézői szerepet. Én így látom a nézők szerepét.

Felmerül a kérdés, hogy miért kell egy forradalmat közvetíteni, mi a helye a „szemprotézisnek” azaz a kamerának, ami által szemtanúvá válhatunk az eseményeknek? Az előadásomnak a címe — tudatosan választva —: Mi is tulajdonképpen az esemény? Az esemény olyan dolog, melyhez szemtanúk kellenek. Az válhat eseménnyé, azt írhatjuk le mint eseményt, amit valaki lát, valakik látnak, amiről van szemtanú-beszámoló. December végén a kamerák által a monitorok előtt ülő nézők váltak ilyen módon szemtanúvá. Kvázi a figyelem által létrehozva, hitelesítve az eseményt. Tehát aki ott ül a tévé előtt és aki nézi a képeket, felelős a helyzetért. Felelősen kell nézni a képeket. A nézőtevékenység nem egy passzív állapot. Gyakorlatilag ebből a helyzetből, ennek a felelősségnek a kibontásából született ez a rendezvény is. Abból a nézői állapotból született, ami nem hagyja a képeket elmúlni a dolgok és a televízió természete szerint, hanem egy adott ponton újra előveszi, újra megnézi, elemzi és ezáltal tudatosítja a saját nézői poicóját, mint az események, a dolgok aktív oldalát.

GEERT LOVINK (Hollandia), a Mediamatic Magazine szerkesztője:

— A magazin, melynek dolgozom, videoművészettel kapcsolatos írásokat publikált hollandul és angolul. Négy év alatt a médiumok elméletével foglalkozó magazinná változott át, és eredeti megközelítésben igyekszik taglalni, hogyan befolyásolják az életünket a médiumok, és hogy a művészek hogyan használják fel ennek lehetőségeit.

Amit ezen a szimpóziumon adok elő, az a megrendezett élő közvetítések és a romániai valóság közti különbség. Ez utóbbi nem volt megrendezve, egyszerűen beleszórt a műsorba. Sajátos helyzetet eredményezett, hogy azokban a napokban a tömegtájékoztató eszközök élően sugároztak panamai riportokat, és ugyanazon a napon, december 22-én a Berlini Faltól is rendkívüli módon megszervezett, igen jól megrendezett élő közvetítést foghatunk. A nemzetközi tévétársaságok a helyszínen álltak lesben, várva a híreket. Októberben, novemberben és decemberben a nemzetközi társaságok mindig lekésték a nagy kelet-európai eseményekről, úgyhogy meglepték őket ezek az események. A Fal megnyitására például egy nappal késték le. Számos — főleg amerikai — társaság felállította a rendezéseit (parabolaantennákat stb.) ennél a szimbolikus helynél: a Brandenburgi Kapunál, arra várva, hogy megnyissák. A keletnémet hatóságok azonban még nem jutottak el odáig, hogy felismerjék ennek a jelentőségét, úgyhogy egy későbbi napra halasztották. Nem tudom, hogy ezt az amerikai társaságokkal egyetértésben tették-e, de mindenesetre a dátum nyilvánosságra jutott. Ha a nyugat-európaiak és az amerikaiak ezen a nagyon különleges napon, december 22-én, pénteken bekapcsolták tévékészüléküket, ennek a kicsit kaotikus, de mégis jelkép-erejű történelmi eseménynek a képeit láthatták. Nos, ezt a megrendezett élő közvetítést zavarta meg a romániai forradalom. Annak lehettünk tehát a tanúi, hogy egy megrendezett közvetítést egyszer csak megzavar egy egészen új, különös jelenség.

— *Mi volt a különbség köztük?*

— Az volt a különbség, hogy más európai eseménnyel ellentétben egyetlen lársaság sem volt a helyszínen. Persze ez sok rögtönzést követelt meg, de az igazi különbség abban állt, hogy ezúttal nem a képek, az imágók formálták a történelmet, hanem a képeknek közvetlen értéke volt — nem jelképeztek valamit, hanem egyszerűen ott voltak és azonnal hatottak.

— *Úgy érti, hogy Berlinben például előregyártott képek és szimbólumok vártaák, hogy adásba kerüljenek, míg Romániában a megtörtént eseményeket vették képre?*

— Igen. És ahogy én látom, mindennek az a tanulsága, hogy a televízió szerepe még mindig erősen korlátozott. Bár ez a szimpózium a televíziózás fontosságát emeli ki, azt tapasztalhatjuk, hogy a tévé rendszerint lekésik a dolgokról. A romániai forradalom inkább arra példa, hogy hogyan működhetne a televízió, nem pedig arra, hogy valójában hogyan tudósított az elmúlt hónapok eseményeiről.

— *Milyen volt az események hollandiai rálátása?*

— Mivel Hollandiában tizenkilenc csatorna fogható, csak erről a tizenkilenc csatornáról beszélhetünk, melyek közül csupán három vagy négy a holland... Nem beszélhetünk a Holland Televízióról. Ha valami nagyon fontos információra van szükségünk, akkor addig keressgélünk a csatornák között, amíg meg nem találjuk a számunkra fontosat. Számomra, személy szerint az amerikai CNN volt a legérdekesebb, mert ők műholdon keresztül egy az egyben átvették a román tévé adását, úgyhogy néha másfél órán át is nézhettük a románról angolra fordított szövegű adást, anélkül hogy reklámok szakították volna meg. Persze sok mindent nem értettünk, ahogy meglehet, a CNN embelei sem értettek mindent, de mégis az lehetett az érzésünk, hogy közvetlen kapcsolatban vagyunk az eseményekkel a román tévé segítségével.

— *Váltott ki valamilyen hatást, valamilyen sajátos érzést a nézők között, hogy ilyesfajta dolgot láthatnak?*

— Meg kell mondjam, hogy valamennyi lezajlott eseménynek rendkívül nagy volt a hatása Hollandiában. Talán két héttel az események után sugároztak egy élő adást arról, hogy az emberek pénzt adnak át a Vöröskeresztnek; a hollandok valami húszmillió dollárnyi összeget adtak össze ez alatt az élő adás alatt, ami nagyon nagy hatást tett az emberekre.

MARGARET MORSE (USA) média-kutató, egyetemi tanár:

— *Mondana valamit az itt tartott előadásáról?*

— Azt a címet adtam neki, hogy „Hangfoszlányok a távolból — a romániai forradalom az amerikai televízióban”. Azért ezt, mert hangsúlyozni akartam, hogy nagyon keveset láthattam a romániai forradalomból, és ez a mi televíziónk működési módja miatt volt így. Az általa használt anyag a világ különböző helyszínein készült felvételekből és más televíziós társaságoktól átvett részletekből állt. Erre az anyagra aztán rátelepedett egy rendszer, a középpontjában a hírszerkesztő-műsorvezetőkkel, akik kommentálták a mögöttük pergő felvételeket. Teszik ezt mindig is egy hatalmi hierarchia jelentős részeseként. Az a lehetőség ugyanis, hogy valaki a kamerák előtt beszélhet, hatalmi helyzetet jelent, és nálunk ezek a hírszerkesztő-műsorvezetők komoly országos hatalommal rendelkező személyiségek, akik éppen olyan közismertségnek örvendenek, mint maga az elnök vagy a hollywoodi sztárok. Ennek következtében nagyon ritkán fordul elő, hogy saját nevükben beszélő embereket látnánk. Nemcsak arról van szó, hogy alá vannak rendelve egy műsorvezetőből és riporterből álló rendszernek, hanem arról is, hogy egy olyan közegbe vannak helyezve, amit mi nem oszthatunk meg velük. Ezen túlmenően a Romániában megszólaltatottak mondandóját úgynevezett hangfoszlányokra rövidítették le. Néhány másodperces hangbevéágások voltak csupán. Ilyen hang- és képbevéágások mutatják, hogyan sikoltoznak az emberek. És

ennyi marad a saját nevükben megszólaló emberekből. Ez különösen az olyan helyzetekben válik nevetségessé, amelyekben az embereket — úgymond — a „szólaszabadság orgiája” közepette ábrázolják. Ez oda vezet, hogy van ugyan szólaszabadság, de valahogy sohasem jutnak hozzá az emberek, hogy meg is szólalhasanak. Ezáltal az egész világ egy távoli hangfoszlánnyá zsugorodik, amit az amerikai televízió ködfüggönyén át láthatunk.

A romániai forradalom valószínűleg nagyon fenyegető eseménynek tűnt az Egyesült Államokban. Nem azzal az örömmel fogadták, mint ami megillette volna. Ennek egyik lehetséges oka, hogy minden kelet-európai esemény hozzájárult a mi saját magunkról, a világban elfoglalt helyünkéről alkotott képünk megrendüléséhez. A második világháború óta az egész világ fel van osztva két, egymást tükröző, hidegháborús szembenálló részre. Nos, a tükör eltört, és nem tudjuk, kik vagyunk. A romániai forradalomnak az a mozzanata, amit én nagyon komolyan veszek, és amit nemigen vettem tudomásul az Egyesült Államokban — mert jószerivel nem volt látható —, az az a pillanat volt, amikor minden elszabadult. Amikor az emberek végre kimondhatták, ami bennük feszült — nos ez az a momentum, ami majdnem teljesen hiányzott az amerikai híradásokból. Négy nappal ezelőtt láttam egy műsort Ted Carbóval. Ez egy félórás esti műsor és arról nevezetes, hogy viszonylag hosszabban taglalnak benne aktuális kérdéseket. Ezen a héten a műsor a romániai forradalommal foglalkozott. Az egész nem volt más, mint a dolognak egyfajta lejárata. Azt sugallta, hogy az egész tulajdonképpen nem volt más, mint államcsíny, hogy Temesváron csak kihantoltak néhány holttestet. Az egész azt a benyomást keltette, hogy minden, ami történt csak afféle mese volt. Őz a csodák csodája: hókusz-pókusz, szemfényvesztés. Számomra nyilvánvalóvá vált, hogy az amerikaiaknak és az amerikai tömegtájékoztatásnak az áll az érdekében, hogy lejárassa a Romániában történeteket.

— *A romániai forradalommal egy időben egy másik fontos politikai esemény is lejátszódott — a panamai válság. Milyen reakciókat váltott ki ez az esemény? Összehasonlítaná a kettőt?*

— Az volt a benyomásom, hogy folyton úgy hasonlították össze a két eseményt, mintha azonos kategóriába tartoztak volna. Azonosak vagy csak egy kicsit különbözőek. Íme: az önkényuralom ellen lázadnak Panamában is, meg Romániában is. Valójában két teljesen különböző eseményről volt szó. Az egyik lényegében rendőri beavatkozás volt: a katonáink léptek közbe, az emberek fosztogattak, és az információk, amik eljutottak hozzánk, lényegében hotelszobáikban kuksoló riportertől származtak. A képanyag jó része pedig egyenesen a mi katonai sajtótisztjeinktől származott, úgyhogy a felvételek jó részét előre feldolgozták a sajtó számára. Nagyon látványos képek voltak ezek: impozáns formációkban repülő helikopterek. Aztán az egyik kábeltévé-hálózat hordozható videofelvevővel a harcok helyszínén készített képeket továbbított. Ezek nagyon érdekes közeli felvételek voltak, némelyik kimondottan brutális. Nagyon érdekes volt például az a jelenet, amelyiken a katonáink rockzenével győztörték Noriegát. Látható, hogy mindez mennyire különbözik Romániától, ahol meggyőződésem szerint valóban spontán népfelkelés zajlott le — mégha ebből egyesek aztán hasznot húztak is. A Romániából érkező jelentések teljesen befolyásolhatatlanok voltak az Egyesült Államokból — egyike volt ez azoknak az eseteknek, amikor elsősorban a keleti tábor tömegkommunikációs eszközeinek voltunk kiszolgáltatva. Láttunk néhány riportert, akinek sikerült valahogy Romániába repülniük, akik valahogy tudomást szereztek az ottani eseményekről, és akiknek aztán hallottuk a hangját telefonon. Érkeztek képek Jugoszláviából és telefonok Magyarországról, de mindez valahogy nem állt össze. A riporterek nem tudták elmagyarázni, hogy mi is történik, mert maguk sem tudták. Tehát egy nagyon szigorúan kézben tartott hálózat hír-

adóban egy olyan eseménysort láthatunk, amely gyakorlatilag teljesen kicsüszott a hírszerkesztők kezéből. Mindig úgy tűnik, hogy a mi híradónk számára roppant fontos, hogy a helyzet urai legyenek, mert csak így tudják értelmezni az eseményeket. Így aztán a valóság eseményei jószerivel nem is hasonlíthatók össze a televízióban látottakkal. Körülbelül december 22-éig a panamai hírek abszolút prioritást élveztek.

— *El tudja képzelni, hogy az a kép, amit Kelet-Európa önmagáról alakít ki, beleilleszkezhethet valahogy az amerikai televíziózás rendszerébe? Az ottani híradókba?*

— A dolgok jelenlegi állása szerint ez igen nehéz lenne. Mostanában rengeteg bírálat érte tömegtájékoztatási rendszerünket, televíziós hálózatainkat. Ez összefüggésben áll a politikai rendszerünkkel. Ahogy jelenleg működnek a dolgok nálunk, igen nehezünkre esne, hogy valóban odafigyeljünk a rajtunk kívüli világra, mégha ezt meg kell is tennünk, mégha nagy szükségünk van is rá.

PESTY LÁSZLÓ, a Fekete Doboz szerkesztője:

— *A televízió és a forradalom kapcsolatából neked nagyon gyakorlatias elméneid vannak, hiszen te szinte végig forgattál az események alatt. Hogyan nézett ki mindez ott, a helyszínen egy televíziós számára?*

— A saját szemszögemből kicsit másképp szól már a kérdésseltevés is. Ezen a konferencián egész nap a televízió és a társadalom vagy a társadalmi esemény kapcsolatáról beszélnek, úgy, mint egy kétpólusú dologról, amely oda-vissza hat, kölcsönhatásban van, együtt változik. Nos, az én véleményem az — és nemcsak mint képcsínáló, operatőr vagy videós véleménye, hanem mint olyan ember véleménye, aki magam is ott voltam a forradalom napjaiban —, hogy ez nem kétpólusú jelenség, hanem három pólust kell néznünk. Van a tévé és a társadalom vagy társadalmi esemény között egy harmadik dolog. Nevezetesen az, hogy minden ke-

let-európai társadalomban (Romániában, Magyarországon és más helyen is) kialakult egy outsider videós réteg, akik részben a társadalom oldalán állnak — tehát géplakatosok, magyar tanárok, suszterek vagy amit akarsz —, csak éppen véletlenül hozzájutnak egy videóhoz, és ezért elkezdik dokumentálni azokat az eseményeket, melyeket fontosnak tartanak. Ugyanakkor ezáltal tévésekké is válnak, mert videoképeket csinálnak fontos eseményekről, amelyek néha bekerülnek a tömegkommunikációs mechanizmusba.

A román forradalom a legjobb példa volt ennek az átmeneti outsider videós rétegnek a tevékenységére. Tömegesen mentek át Magyarországról videoamatőrök vagy olyan profik, akik fogtak egy kis kamerát — filmrendezők, operatőrök —, és amatőrfilmes módjára járkáltak a forradalom eseményei között a barrikádokon, a kórházakban, a harcokban, és dokumentálták az eseményeket. Hihetetlen mennyiségű amatőr vagy outsider módon forgatott videoanyag jött így létre, aminek nem volt köze a hivatalos tömegmédiához, de mégiscsak valamiféle tévés anyag, mert történelemről és politikáról szól. De ez az esetlegesség hatott a román tévére is, ott is forradalom zajlott le. Nem politikai forradalom, ami az utcán folyt, hanem tömegkommunikációs forradalom. Azok, akik nézték ezeket az adásokat, látták, hogy spontánok, esetlegesek, mindenféle hibával terheltek voltak, de őszinték, gyorsak és a manipulációnak, a hazugságnak nagyon kevés lehetősége volt. A kép gyakran dekomponált volt, nem volt rendesen megvilágítva, az adásba minduntalan bevágtak olyan amatőrfelvételeket, melyeket egyik-másik személyiség elfogásakor forgattak. Tehát nem egy „akadémikus” adást láttunk, hanem olyan adást, amely egyik másodpercről a másikra alakul ki. Ha nem ég a lámpa, az se baj, ha rosszul áll a kamera, az se baj, a lényeg, hogy gyorsan adjuk közre azt, amit észrevett a kamera. Tehát szerintem a román tévéadás ezekben a napokban egy tömegkommunikációs forradalom volt, egy outsider tévéadását láttunk,

amellett hogy az utcán folyt egy politikai forradalom.

Amennyiben ezek a nagy monolit struktúrák, ezek a nagy vétélársaságok — és ezt most nem csak Kelet-Európára értem, ahol politikailag volt monopolizálva a tévé, hanem bizony Nyugatra is értem, mert ott bizonyos automatizmusok, sőt káros automatizmusok irányítják a vétémsört — beengedik az outsiderséket a képernyőre, spontánabb, újabb, frissebb esztétikát vihetnek a tévébe. Van azonban egy ennél talán fontosabb funkciója is ennek a videós rétegnek, ami nem esztétikai, hanem történeti jelentőséggel bír: az, hogy bizonyos jelenségek, történelmi, politikai események ezentúl letagadhatatlanná váltak. Tehát bármi történik politikailag, történelmileg ma Kelet-Európában, azok a kormányok, akik hatalmon vannak, tudják azt, hogy ezt a dolgot nehéz lesz manipulálni, letagadni vagy megmáskósítani, mert biztos működtek ott amatőr videokamerák, és a készítőik egy nap múlva, egy hét múlva vagy fél év múlva napvilágra fogják hozni a felvett anyagot. És hogyha egy miniszterelnök vagy egy tévékommentátor ma hazudik Kelet-Európában egy eseményt illetően, akkor nem hazudhat szabadon, mert biztos, hogy egy hét múlva előkerül egy VHS-kamera, amely rossz minőségben, meggyűrve és lehet hogy egy sufniból, de az rögzítette azt, ami valójában történt, és ki fog derülni az a hazugság. Ilyen szempontból politikai és történeti jelentősége van annak, hogy ez a réteg működik.

Többen vagyunk, akik az elmúlt fél évben eljárógattunk különféle kelet-európai demonstrációkra. Többnyire azt tapasztaltuk, hogy a tüntető tömeg valami spontán érzelemtől vezérelve másodpercek alatt felfogja, hogy én mit csinállok, és a testi épsége árán is megvédi a felvételemet és a kamerámat. A legtöbb tüntetésen ezt tapasztaltuk, a Vencel tértől a román forradalomig.

Egy érdekes példa arra, hogy mik történtek velünk a forgasat közben a román forradalom alatt. Kolozsvár főterén elfogtak egy szekust. Egy pillanatra leállt a

forgalom. Minden autó megállt, az emberek elbújtak egy pillanatra a házak mellett, berohantak a kapualjakba, mert fölfedeztek egy securitátés tisztet egy Dáciában, és nem tudták, hogy ebből a Dáciából nem jön-e ki esetleg egy géppisztoly-sorozat. Aztán megrohanták az autót és kiszedték ezt a szekust. Ki akartam ugrani a kamerával, hogy forgassak. Mondta a sofőröm, aki egy román fiú volt, hogy nagyon vigyázz, mert harminc méterről nem fog látszani az, hogy ez a kis fekete vacak, amit te éppen fölemelsz, az egy géppisztoly vagy egy kamera. Ha ráfogod arra, ami éppen történik, akkor azok a rendőrök, akik már a forradalom oldalán állnak, és felhúzott géppisztolyokkal ügyelnek, hogy hol bukkan fel egy szekus, vagy hol bukkan fel egy géppisztoly, azok gondolkodás nélkül lelőnek. Azért volt nekem különösen furcsa helyzet, mert az ember könyveket olvas és esztétikát tanul, és megtanulja azt, hogy az elméletben a fegyver és a fényképezőgép, a fegyver és a kamera között milyen analógia van. De míg ezt a Széchenyi Könyvtárban olvassa egy elméleti írásban, addig legfeljebb picit elgondolkodik rajta. És egészen más, amikor Kolozsváron kiugrasz a kocsiból, és az útítársad a fejed fölött tartja a magyar útlevelet forgasat közben, hogy ne eresszenek beléd egy rövid sorozatot, mert esetleg géppisztolynak hiszik a kamerát.

ERKKI HUHTAMO és ARI HONKA-HALLILA (Finnország) médtakutatók:

— *Miért választották a Romániáról szóló tévémsoroknak az elemzését?*

Huhtamo: Nagyon fontosnak és aktuálisnak találtuk ennek a konferenciának a témáját. Barátainkkal, a turkui egyetem filmesztétáival már a forradalom idején is sokat vitatkoztunk erről a témáról. Kivételes jelenségnek láttuk a televíziózás történetében.

Honka-Hallila: Számunkra a központi kérdést *Ceausescu* kivégzésének legitimitációja jelentette. A kivégzés igazolására irányuló törekvések ellentében állnak a

skandináv Finnország liberális sajtóhagyományai. Kutatásainkkal arra kerestük a választ, hogy miként válhatott ez lehetségessé Finnországban.

— *Úgy érti, hogy a finn televízió igazolni próbálta Ceausescu kivégzését?*

Huhtamo: Igen, az általunk elemzett hivatalos jellegű, aktuális témákat feldolgozó műsor nagyon határozottan foglalt állást ebben az ügyben. Ceausescu bűnöségére igyekeztek bizonyítékokat találni. Véleményünk szerint a nyugati televízió és hírszerkesztés alapelvei tükrében ez a fajta nagyon határozott állásfoglalás kivételesnek számított. Nemcsak az átvett képanyagot használták ennek igazolására, hanem régebbi dokumentumanyagokat is belekevertek. Társadalmi vonatkozású képanyaggal, a vidékre vonatkozó felvételekkel, a személyi kultusz képeivel, az élelmezési helyzettel s ilyesféle kérdésekkel egészítették ki a kapott felvételeket — mégpedig rendkívül provokatív beállításban.

Honka-Hallila: Megpróbálták azonosítani a hírszerkesztők nézőpontját a Ceausescu-per vádlóinak nézőpontjával, úgy, mintha további bizonyítékokat akartak volna csatolni a peranyaghoz.

— *Azt mondta, ez teljességgel szokatlan a liberális televíziózás gyakorlatában. Mi teszi annyira szokatlaná?*

Honka-Hallila: Az, hogy egy ilyen elszármított végrehajtott kivégzés elfogadhatatlan. Egy kivégzést csakis alapos vizsgálat, hosszú tárgyalás után lehetne elfogadni a finn sajtó hagyományai szerint.

Huhtamo: A finn televíziózást illetően nem hinném, hogy a romániai forradalom bármilyen tartós hatást gyakorolt volna rá. Ahogy tanulmányunkban is kifejtettük, az egész egyfajta cselekményes tévésorozatként is értelmezhető, amit a karácsonyi ünnepek alatt vetítettek, és a finnek nagyon várták a sorozat záróepizódját, lehetőleg karácsonyra. Mindez egyfajta szórakoztató műsorrá avatta az eseményeket.

JEAN PAUL FARGIER (Franciaország) videoművész, kritikus:

— *Előadásának címe: A tús képe — a kép túsza. Kik a kép túsza?*

— Azok, akik nem tudják manipulálni a képet, akik nem is tudják, hogy manipulálják. Az én hozzászólásom abból áll majd, hogy bemutatom Jean-Paul Kaufmann túszképeit. Ez egy Libanonban foglyul ejtett francia, aki időnként küldött egy-egy videokazettát, s a francia televízió nem volt hajlandó leadni a hangot, hanem csupán a képet játszotta be.

— *Miért?*

— Hogy ne váljak a túszedők túszává. Ezért úgy gondolták, hogy nem szabad lejátszania a kazettát. Tehát csak néhány képet mutattak, s letörölték a hangot. Láthattunk egy embert tátogni, mint ponty az akváriumban, az újságíró pedig közvetett beszédben közölte, hogy Kaufmann ezt és ezt mondta a kazettán. Én úgy éreztem, hogy nagyon súlyos dolog megfosztani valakit egyetlen fegyvertől, a hangjától. Ezt fogom bemutatni. Kaufmann nagyon irodalmi stílusban beszélt, és jól lehetett látni, hogy a mondandóját nem súgták neki. Felvételeket fogok mutatni továbbá Ceausescu peréről. Ezek a román forradalom történetében — ahogy televízió követheztük — egy pillanatnyi melléfogást jelentenek. Ettől a pillanattól fogva kezdte az ember mondogatni, hogy valami nincs rendjén. Addig mindent élőben láthattunk, vagy legalábbis az volt az érzésünk, hogy mindent élőben látunk, s akkor egyszerre csak bevágtak valamit felvételtől. Valami kimaradt. Kaufmannál a hang, itt pedig a bírói testületet bemutató kép. Néha kimerevítették Ceausescu képét, s ilyenkor ellentétbe került az, amit hallottunk, azzal, amit láttunk. Ez aztán azt eredményezte, hogy Ceausescu egy strukturális effektus következtében, amely a képek belső logikájából eredt, valahogy áldozattá vált. Áldozatává vált egy képi manipulációnak. És azok, akik ezt csinálták, nem érezték át, hogy ezzel áldozatot kreálnak, holott egy hóhér ül a kamerájuk előtt. Érdemes vizsgálni az efféle melléfogásokat, amelyek akkor kö-

vetkeznek be, ha nem vagyunk urai a kép valamennyi összetevőjének. Én eleinte nagyon helyeseltam, amit láttam. Követtem az esemény logikáját, de aztán egyszerre csak feszengve föltemtem magamban a kérdést: Minek mutatják ezt? No persze érthető: érveket hoztak, amelyek másnapra érvényüket veszítették. Hiszen apránként megismertük azokat, akik csinálták...

És ez arra emlékeztet, ahogy a kínai hatóságok használták fel a nem élő közvetítést a demokratikus forradalom elfojtása után. Az egyetemisták bezzeg élő közvetítést adtak. Éltek a lehetőséggel, hogy számos tévés gyűlt össze Gorbacsov pekingi látogatására. Elfoglalták a Tienanmen teret, amely óriási „műterem” volt a román tévé „műterméhez” viszonyítva. Élő közvetítés a Tienanmen térről, erről a hatalmas színpadról, ahol szó és cselekvés követelte a demokráciát. S aztán egyszerre csak, a hadsereg beavatkozása után, megszűnt a kép, majd megint képernyőre került néhány kép — de már nem élőben. Vagy álló képek s a per képei, de utólag.

— *Úgy gondolja, hogy élőben egyáltalán nem lehet manipulálni?*

— Dehogynem, nagyon is lehet élőben félreinformálni, de ha mindent folytatólagosan filmezünk, akkor szerintem mégiscsak nehezebb a manipuláció.

VILEM FLUSSER cseh-brazil-francia filozófus:

— *Milyen elméleti következményei lehetnek ön szerint a romániai eseményeknek?*

— Nem hinném, hogy egyelőre lennének elméleti következményei. De azért fogadtam el a Budapestre szóló meghívást, hogy többet tudjak meg róla, ugyanis is gyanítom, hogy az esemény rendkívül fontos. Egy kevésbé fontos országban történt, de képzeljük csak el egy pillanatra, ha valami ehhez fogható történne az Egyesült Államokban. Még nem tudom, hogy értelmezsem a dolgot, de elmondhatom, hogy mire gondolok. Állandóan dialektikus kapcsolatban van a tudatomban a

kép és a szöveg. A szöveg az, ami a politikai öntudat kifejezője, a kép az, ami a mágikus, totalitárius magatartásé. Az ember azt gondolhatná, hogy a kép és a szöveg olyan ellentétben van egymással, mint a politikai és a nem politikai gondolat.

Amikor feltalálták a technikai képet, a fényképezést, az volt a cél, hogy dokumentálják a politikai eseményeket. Az események egy bizonyos szinten történtek, a kép egy másik szinten jelent meg és mozdulatlanul ott is maradt, csupán tükrözte a történéseket a jövő számára. Aztán a huszadik század elején ez a helyzet kezdett megváltozni, és furcsa módon a politikai események a kép felé fordultak, a kép lett a politika célja. Ez különösen két esetben volt nagyon világos: a Holdra szálláskor, amit azért hajtottak végre, hogy televízió közvetíthessék, és Nixon elnök megjelenésük a képernyőn, valamint a terroristák gépeltérítésének is az a célja, hogy a televízió bemutassa. Tehát új és különös helyzet alakult ki. A történelem a kép felé mozdult el. Az események a képszerűség felé sietnek.

Ami Romániában történt, az más, ott a kép provokálta a történelmet. A történelem és a politika antipolitikus lett, színházzá változott, happeninggé, olyasfajta fasizmussá, amire még nem is gondoltunk. Romániában soha nem volt igazi demokrácia, ott a dolog csak valamilyen elit kérdése volt, de a képzeletemben egy pillanatra felmerül, hogy Amerikában hasonló történik. Mondjuk, az ABC és az NBC egymással harcol, leváltja az elnököt, leváltja a hadsereget. Nézze, ez miniatűr modell. Még csak nem is gondolhatunk a végére annak, ami ott történik. Mutatták ugyan a képeket, de magyarul beszéltek, és nagyon kevés volt az angol kommentár, így nem értettem teljesen. De láttam a hamisságát, az őszintétlenségét, a személyes érdekek vezérelte manipulációt. Az a probléma, hogy mi van a televízió mögött, mi motiválja ezeket az embereket. Én még nem tudom, hogy ezt a televíziót ki manipulálja. Nem a katonai ipari komplexum, mint általában. Valami

más. Vajon személyes kapzsiság, vagy mi?

— *Gondolja, hogy valakinek feltétlenül kell lennie mögötte?*

— Talán nem. Igaza van. Talán maga az apparátus áll mögötte, amely nem működik. Bárhogy legyen is, szörnyű látvány. Még nem tudom megmondani a véleményem, mert még nincs véleményem. De félbehagytam mindent és Budapestre jöttem, mert tudni akartam. Bukarestbe senki se hívott meg, így eljöttem Budapestre, ez a második legjobb hely ahhoz, hogy megtudjam, mi is történik valójában. Tudja, Franciaországban ellentétesek az információk. Ott úgy látszott, hogy csaknem minden, amit a televízióban bemutatnak, hazugság volt. De szeretném megtudni, hogy ez igaz-e. Ott nem beszéltek az exhumált holttestekről, nem informálták a nyilvánosságot. Szeretnék tájékozódni, talán ez segít a későbbiekben.

— *Gondolja, hogy itt megtalálja az igazságot?*

— Nem tudom.

— *Abból, amit mond, úgy látom, hogy ön szerint a politika és a történelem a képek felé irányul, és a kép kezd elszakadni attól, ami történik, tehát a manipuláció önmagát manipulálja és függetlenné válik...*

— Igaza van, talán soha nem fogjuk megtudni, mert a képekben nincs igazság, a konkrét tény az, amit a képen lát, és nincs mögötte semmi. Talán az a kérdés, hogy valójában mi is történt, önmagában rossz kérdés, talán metafizikai kérdéssé vált. Itt vannak most románok is, és megkérdeztem, ők mit láttak, és ők nem láttak semmit, a televíziót nézték. Talán eljutottunk egy olyan pontra, ahol már soha nem fogjuk tudni, hogy valójában mi is történt, soha többé. Képzeld el, ha ez megjelenik Franciaországban vagy Németországban vagy Amerikában!

— *Mert a képek elfoglalják a valóság helyét.*

— Mert a képek válnak konkrét tényekké. Nem mondom, hogy igaziak, mert elképzelték, de konkrétak, míg a valóság absztrakttá válik. Az elképzelt talán

konkrétta válik, a reális pedig elvontta, és az ontológiai keretek közötti gondolkodás metafizikai gondolkodássá válik. Ezért olyan izgalmas.

— *Gondolja, hogy ez összefüggésben áll azzal, hogy a szöveg visszahúzódik a képek mellől?*

— Igen, egészen biztos vagyok abban, hogy az alfabetikus kódrendszer hanyatlásának sok köze van hozzá. Ugyanis a politikai öntudat alfabetikus tudat. Biztos vagyok abban, hogy az írás hanyatlásának köze van hozzá. Am ez már visszacsatolás.

SZEI KEIKO (Japán) médiakutató:

— *Meglehetősen szokatlan dolog, hogy egy japán nő Magyarországon szervezzen konferenciát romániai eseményekről. Hogy jutott eszébe ez az ötlet?*

— Két évvel ezelőtt, nyáron érkeztem Budapestre, hogy tanulmányozzam a tömegtájékoztatási eszközök kelet-európai működését. Abban az időben nagyon kevés jele volt a reformnak, és semmi olyasmi nem történt, ami a mostani nagy változásokra utalt volna. Azért jöttem ide, hogy információkhoz jussak, mivel Japánba semmilyen információ nem jutott el. Szerettem volna belülről látni a dolgot. Kiváltképp mostanában mindenki parabolaantennára akar szert tenni, a műholdak, a kábeltelevízió meg az újonnan kialakuló médiumok miatt. Kíváncsi voltam, hogy mit jelent mindez itt.

— *Nagy különbség van a között, ahogy a kelet-európaiak és ahogy a japán emberek megjelennek a médiumokban? A tömegkommunikáció legújabb eredményei hogyan jelennek meg Japánban?*

— Japánban túl sok technikai újdonság és tömegtájékoztatási eszköz veszi körül az embereket. A japánok hajlamosak csak a műszaki újdonságokban látni a tömegkommunikáció legújabb eredményeit. Berérik azzal, hogy megvásárolják ezeket a műszaki cikkeket. Nem törődnek a tartalommal. Maga a kép, az imágó nem érdekli őket. Ez valószínűleg másként van itt, mivel az itteniek számára az új médi-

um az információszerzés szükséges eszköze — az információk hiánya miatt.

— *A kelet-európai országokban csak egy televízió van — a központi, állami tévé. Ön szerint azokban az országokban is lehetséges a romániaihoz hasonló televíziós forradalom, ahol tévéállomások tulajdajai működnek?*

— Egy ilyenfajta forradalom nem mehetne végbe Japánban, mivel minden tévécsatornának más-más szerepe van, és a forradalmárok zavarukban nem tudnák, hova menjenek. És persze a magántársaságok nézettségi indexe időnként sokkal magasabb a sok jó szórakoztató műsor miatt, mint az állami tévéé. A nemzeti televízió most a fiatalokat vette célba, úgyhogy megpróbálkoznak kísérleti műsorokkal hatni rájuk. Szóval ilyenfajta versengés folyik. Valószínűleg a forradalmároknak szükségük lenne a közönségre, úgyhogy a versenyző társaságok közül a legmagasabb nézettségi indexet magáénak mondható társaság lenne a célpont, azt akarnák elfoglalni.

— *Szóval felmérést kéne végezniük, mielőtt elindulnak?*

— Információra lenne szükségük arról is, hogy nyolc óraker ez a csatorna, tizenkettőkor meg az a legnépszerűbb. Ugyanakkor meg kell mondanom, hogy Japán egy szuperfogyasztói társadalom, és mindent a vállalatok, a magántőke mozgat, úgyhogy csak gazdasági forradalom mehetne végbe.

BEKE LÁSZLÓ művészettörténész:

— Nekem az a véleményem, hogy itt valami óriási dolog történt. Oly módon kapcsolódott össze a tömegkommunikáció a forradalommal, amelyet még soha nem tapasztalt az emberiség. Még akkor is óriási, ha ennek a fantasztikumnak igen nagy része ügyetlenségből és véletlenekből származott. Mindannyiunknak, akik megpróbáltuk megszervezni ezt a kollokviumot, az volt a nem is titkolt hátsó gondolata, hogy ezt a világtörténeti eseményt új szempontból kellene vizsgálni: kifejezetten a tömegkommunikációs eszközök esztétikájának szempontjából. Tehát azt

nézzük meg, hogy mindazok a fantasztikus fogások, melyeket a video-művészi-lág a hatvanas évek végétől kezdve szűkebb körben kidolgozott, hogyan érvényesültek és hogyan módosultak a román forradalomban. Hogyan járultak hozzá, hogy miközben maguk is módosultak, tulajdonképpen magukat a történelmi eseményeket tudták módosítani. A legfantasztikusabb látvány az volt, amikor a későbbi nemzeti felszabadítási front képviselői megjelentek a képernyőn. Az egy fantasztikus színházi beállítás volt mind színeiben, mind a szereplők elrendezésében, mind a hangosításban. Egy olyan modern színház, amiben rengeteg véletlen elem szól bele. Tehát az a cél, amit a hatvanas évek utca-színházainak az esztétikája is elvárt, hogy a realitás és a művészet kapcsolódjon össze. Ez itt másodpercenként megtörtént. Nem tudom, hogyan jött az létre, hogy ilyen élőképben álltak be ezek az emberek. Mindenesetre nem az történt, hogy Iliescu beült egy asztal mögé, mellette egy csupor virág, hanem az egész olyan beállításban jelentkezett, mint egy dél-amerikai operett.

Ahogy a videoművészetben az időbeli oda-visszacsatolásokkal a valós idő, a múlt idő és a különféle múltok összekeverésével megjelent valami időbeli esztétikai újdonság, ez Bukarestben megkezdődött a valóságban. Egy már régen megtörtént eseményt mint abszolút mai dolgot mutattak be, ezzel adott esetben a Securitate erőit hamis irányba tudták terelni. Olyan ösztönzéseket adhattak ilyesmivel a harcoló tömegeknek, amit tulajdonképpen az események objektív bemutatásával nem lehetett volna elérni. Tehát ezt nevezhetnénk nyugodtan pozitív manipulációnak is. Egy másik példát hadd mondjak. Oltványi Ottó írja le a könyvében, hogy amikor a Ceausescu halálának ténye még bizonytalan volt, akkor egyfolytában egy számmal dolgoztak: hetvenezzer halott, ami nem volt igaz, de rendkívül fontos volt mindaddig a pillanatig, amíg Ceausescu nem halt meg, mert ezzel buzdítani lehetett a tömeget. A Magyar Távíratí Iroda nagyon büszke volt arra a tény-

re, hogy ők húzták vissza ezt a számot a realitás felé, jelezve azt, hogy valójában lényegesen kevesebb ember halt meg. Ugyanakkor ennek a — ha úgy tetszik — hamis információnak óriási pozitív szerepe volt néhány napig a sorsdöntő események során.

— *Lehet azt mondani, hogy ezekben az eseményekben valójában a televízió visszatalált egy eredeti funkciójához?*

— Természetesen lehet mondani, pontosan erről van szó. Szóval megkapta az igazi funkcióját a televízió. Azzal a szisztémával, ahogy a bukaresti televízióban hólabdászerűen adták egymásnak a képet, a direkt adásokat, a visszacsatolásokat. És ebben a magyar televízióknak is hihetetlen szerepe volt, ahogy ő közvetített Bukarest és a világ között, majd ahogy visszaadta a híreket. Itt is hallhattuk, hogy tulajdonképpen amikor hírzárlat volt még a bukaresti televízióban is, akkor a magyar televízió adásait Románia területének — ha jól emlékszem — kétharmadán lehetett fogni, és adott esetben a nyugatról érkező hírekből Budapest közvetítésével értesült a helybéli lakosság arról, ami vele történik, mert voltaképpen Bukarestből nem kapott semmi hírt.

Visszatérve az alapeseményre, a bukaresti televízió eseményeire. Tulajdonképpen még most sem tudjuk pontosan, hogy mi történt. Ki igazgatta, ki hívta be, ki engedte be az embereket, ki vezette a felvételeket, milyen célok érdekében. Ezek mind elemzésre várnak. Hasonlóan vagyunk a budapesti televízióval is. Tulajdonképpen precízen meg kellene határozni ezeknek az eseményeknek a kronológiáját. Azoknak, akik ott részt vettek, tehát Vári Attilának, Aczél Endrének és az egész stábnak, a fordítóknak és a műsorvezetőknek is.

SUGÁR JÁNOS fotóművész:

—A tévéközvetítés során számomra az volt a legérdekesebb tapasztalat, hogy megszűnt a televízió hihetetlen internacionális sterilsége. Mert ugye egy vatikáni tévéadást formai szempontból ki lehet cserélni egy albán televíziós adásra. A

szereplők mögött ugyanúgy egy blue-box hátteret lehet látni. A tévéhíradók tárgyi környezete nagyjából azonos. Ez a sulykolt objektivitás térképekkel, olyan arccokkal, amelyeket csak szemből ismerünk, a román forradalom kapcsán egyszer csak megváltozott. Állandóan videóra vettem azokat az anyagokat, melyek azokban a pillanatokban a magyar tévére is eléggé felszabadítóan hatottak. Például az egyik tévébemondónőnek az arcát életben először akkor láttam profilból. Ez persze egy picit nevetséges, hogy embeereknek kell elpusztulni, egy forradalomnak kell kitörni ahhoz, hogy lássam azt, hogy milyen a széle a tévéstúdióknak. Mindez annak volt köszönhető, hogy nem tudták hirtelen, gyorsan beállítani a kamerát. Valójában kicsiben ugyanaz zajlott le, ami Romániában.

Ezeknek a képeknek abban rejlett a fő hatása, hogy teljesen mindegy, hogyan néz ki valaki, hogy zakó vagy ing van-e rajta, vagy csapzott a haja, vagy éppen zokog a kamera előtt, vagy éppen nem csinál semmit, csak ott áll élő háttérben. A másik érdekesség az volt számomra, hogy láttam egy csomó arcot, és ha csak egyszer láttam is, megmaradt az emlékezetemben. Nem tudom, hogy ki lehet az, de az arc mögül egy történet kezd kialakulni. És ezek a pillanatok nagyon fontosak, amikor teljesen mellékes, hogy a részletekkel mi történik, mellékes, milyen a tévéadás színe, mellékes, hogy remeg a kamera, mellékes, hogy mennyire nyit vagy zár. Az egyik esetben megcsinált egy teljes körschwenket, ami hihetetlen. A tévében nincs ilyen, hogy egy kamera fogja magát és megfordul...

PETER WEIBEL (Ausztria) videoművész, a frankfurti Media Center igazgatója:

— Számomra igen fontos választ találni arra a kérdésre, hogy van-e vagy nincs totalitárius arc-látvány. Ez azt jelenti, hogy ha egyvalaki mindent lát, akkor egy Isten-szerű struktúrával van dolgunk, ahol egy személy, aki hatalmában tartja a

tömegkommunikációs eszközöket, mindent észlel.

Ezzel szemben áll a demokratikus képzet, ahol küklöpsz módjára mindenki lát mindent.

Ha megnézzük azt a struktúrát, amit a tömegtájékoztatási eszközök révén Románia esetében láthattunk, azt tapasztaljuk, hogy a hatalmon lévők nem voltak láthatók. Tehát ott az embereket látta valaki, de ők nem láthatták azt, aki őket nézte. Nem lehetett látni azokat, akik elítélték Ceauscut, nem lehetett látni a hatalmat gyakorlókat.

A hatalmon lévők arra használják a médiumokat, hogy koordinálják a tömegek óhajait, és elérjék, hogy azt akarják, amit ők akarnak, azokat az elképzeléseket osszák, amiket ők vallanak. A hatalmi elit tehát a saját értékeinek a tömegekkel való elfogadtatására használja a tömegkommunikációs eszközöket. Ami nézetem szerint itt történt, az az, hogy a tömegkommunikációs eszközök egy palotaforradalom megvívását segítették, egy olyan felkelést, ami forradalomnak indult, de a forradalomból puccsot, államcsínyt csináltak, mint amilyen Rómában is lezajlott. A katonák úgy érezték, hogy a diktátor már túl nagy hatalomra tett szert, hogy megőrült, át kell venni a hatalmat. Tehát megint csak azt történt, hogy a jelenleg hatalmon levők — jórészt Ceausescu korábbi követői — a saját céljaik koordinálására, eszméik és célkitűzéseik koordinálására és a néppel való megosztására használták fel a tömegkommunikációs eszközöket.

Ezt látva könnyű megérteni, mi történt a Magyarország és Románia közti konfliktusban, mivel a második lépés, ami most következik — ha hiszünk a szabadság nyugati értelmezésében — autonómiát jelent. Azt, hogy rendelkezhetünk saját magunkkal, magunk határozhatjuk meg, hogy mit teszünk, hogy eldönthessük, mit akarunk holnap csinálni. Ezt jelenti az önrendelkezés joga. Azt, hogy oda megyek, ahova akarok. Meghatározhatom önmagam, jelképeim rendszerét, nyelvemet és mindent. Ebből az következik,

hogy a szabadság felizzítja a nacionalista hangulatokat is. A mi nyugati társadalmunkban megfogalmazott szabadság- eszmény, az önrendelkezés által definiált szabadság- eszmény — hogy mindenki szabadon lehet azzá, amivé akar — logikusan vezet szörnyű nemzeti identitásválsághoz és még rosszabb dolgokhoz. A következő lépésben tehát egy a spanyolországi baszkok vagy az Angliában élő írek helyzetéhez hasonló szituáció létrejöttéhez vezet. Vagy mint a francia és angol részre szakadt kanadaiaknál, vagy a szlovákok és a csehek esetében. Ez az úgynevezett szabadság így a nemzeti érzelmek fellángolásához vezet Európában mindenhol és világszerte is az elkövetkezendő húsz év során.

— *És mi köze van a médiumoknak ehhez a fajta szabadsághoz?*

— Szerintem a médiumoknak csak annyi a szerepe, hogy az adott struktúrát megerősítik. Nem segítik elő az igazi szabadságot, csak a nacionalista konfliktusokat erősítik föl, mert ahogy a bemozdó megjelenik, arra vagyunk kíváncsiak, hogy milyen nyelven szólal meg. A többség nyelvén vagy a kisebbségén? Ez tehát azt jelenti, hogy a többségi terror érvényesítésével a médiumok egy klasszikus funkcióját tölti be. Tehát azt mondják, hogy ez egy nemzeti televízió, ezért románul beszélünk. A többiek pedig, akiknek ebbe bele kell törődniük — a román nyelvnek leginkább szimbolikus jelentősége van —, úgy érzik, hogy elvesztik saját szimbolikus rendjüket, ami a magyarkhoz, egy másik nyelvhez kötődik, s így szándékuk ellenére kisebbségi szerepbe kényszerülnek, hiszen elsősorban saját maguk szeretnének lenni. Így tehát a tömegtájékoztatási eszközök egy rossz szabadság-struktúrát, egy rossz nemzetiség-képzetet erősítenek meg, s ilyenformán a médium felelős a nacionalista szenvedélyek fellángolásáért.

— *Az ön véleménye szerint milyennek kellene lennie egy demokratikus jellegű tömegtájékoztatási rendszernek?*

— Valahogy úgy kellene kinéznie, hogy mindenki láthassa azt, hogy min-

denki más mit csinál. Nem csak a hatalom birtokosai. Ebben nem lenne egy monopolizált központ, hanem különböző csatornák lennének, amit egy háló-hasonlat tal lehet érzékeltetni. Elmondhatom, hogy itt állok én, és ebben a pillanatban én vagyok a központ. Aztán a következő pillanatban másvalaki mondhatja, hogy most ő a központ. Tehát a globális és a lokális dialektikájáról van szó, ahol minden egyes csomó egy-egy pillanatra központtá válhat. Nincs igazi hierarchia, hol egy adott város rendelkezik a központi tévé monopóliumával, ami az egész országot uralja. Tehát több tévéadóknak kell lennie különböző területeken, mindegyiknek a saját nemzetiségi nyelvével, még olyan áron is, hogy máshol nem értik meg.

— *Önnek mint videoművésznek a munkája milyen kapcsolatban van a televíziózással, a hírszolgáltató tévés munkával? Ön egy videós iskolát is vezet — milyen szerepet játszik a televízió, a híradó és a politika az ön munkájában?*

— Mi túlléptünk azon az állásponton, hogy ki kell sajátítani a médiumokat, mint például azt most New Yorkban gondolják. Amit mi csinálunk, az a tömegkommunikációs eszközök használatának nagyon kritikus elemzése. Ebben látunk esélyt arra, hogy átforgalmazzuk a tömegkommunikációs eszközöket. A jövő évben egy nemzetközi tévéfesztivált terveztünk megrendezni Frankfurtban, ahol szeretnénk összegyűjteni a tévé felhasználási lehetőségeire vonatkozó elképzeléseket, és lehetőséget adni az arra vonatkozó elképzelések kifejtésére is, tehát hogy milyen legyen a jövő tévéje.

— *Nem tudom, mennyire ismeri a kelet-európai tévéket, de kíváncsi lennék, hogy lát-e lényeges különbséget a televíziózásról alkotott kelet- és nyugat-európai elképzelések között.*

— Nem tudom, soha nem láttam kelet-európai televíziókat, fogalmam sincs rólok, csak találgatni tudok. Úgy képelem — ez tényleg csak találgatás —, hogy a kelet-európai televíziózás családiasabb. Olyasmi lehet, mint egy családi összejövetel. Kevesebb a megjátszás, mint nyu-

gaton, nem akarják elhíttetni, hogy tárgyiagosak. Szóval valószínűleg itt tisztábban látható, hogy a patrónus beszél, aki a saját véleményét akarja elmondani, aki a vezető szerepét akarja játszani. Olyasmi ez, mint egy család, ahol ott van az apa meg az anya és ott van a fiú, akinek harcolnia kell ellenük — ez egy tiszta struktúra. Nyugaton mindezt álcázzák, ezért van szükség a maszokra. Az apa nem úgy lép fel, mint egy apa, hanem úgy beszél, mint aki csak a valóságot mondja. Sokan gondolják azt, hogy a tömegtájékoztatási eszközöket Keleten használják álarcnak, holott ezeket a Nyugat sokkal hatásosabban használja maszkként.

— *Az a véleménye, hogy a televíziót hatásosabban használják maszknak Nyugaton?*

— Igen. Mert aki a híreket találja, nem úgy jelenik meg, mint olyasvalaki, aki emberek egy csoportjának az érdekeit képviseli, hanem mint elfogulatlan hírtovábbító. Ezért az a benyomása a nézőnek, hogy nem valakik beszélnek, hanem maguk a tények. Hogy a televízió pusztán hűtükre a valóságnak. Tehát tökéletes az álcázás, a maszk. Keleten viszont teljesen nyilvánvaló, hogy egy ilyen vagy olyan ideológiájú politikai párt nyilatkozik meg. Tudjuk, hogy az apa beszél — ez itt a nézőpont.

— *Tehát ez őszintébb?*

— Igen, őszintébb — legalábbis én így képelem.

MICHAELA CRISTEA szerkesztő, Román Televízió:

— *Ön bent volt a televízióban Bukarestben, amikor az események történtek. Arra lennék kíváncsi, hogy hogyan kezdődött az egész a televízióban? Hogyan állt át a televízió a forradalom oldalára?*

— Minden az utcán kezdődött. Hallottuk a zajt, ahogyan a tömeg jön a központi bizottság épülete felől. Mi már rohangáltunk a tévében az egyik oldalról a másikra, lássuk, hogy melyik oldalról fognak jönni. Reméltük, hogy először hozzánk jönnék, hogy először mi legyünk szabadok. Szerencsére így történt. Bejött

a tömeg az udvarba, a belső munkatársak megrohanták az ablakokat. Vártuk, hogy most mi lesz. Az udvarról bejöttek a 4-es stúdióba (az adásstúdióba). Innen volt az első adás, ami nagyon izgalmas és szép volt. Ion Caramitru színész mondta el az első felhívást a nép számára. Fantasztikus dolog volt látni az összes hivatalos személységet, ahogy átállnak az egyik oldalról a másikra. Végül is átállt majdnem mindenki.

— *Volt-e valami küzdelem a tévében, most nem fegyveres küzdelemre gondoltok, hanem arra, volt-e olyan pillanat, amikor még nem volt biztos, hogy mi fog történni? Vagy egyszerre, egy emberként mindenki átállt?*

— Az első pillanatban átállt mindenki. Voltak olyan személyek, akik kicsit félve, tehát félreállva figyelték, hogy mi is lesz. De ellenállás egyáltalán nem volt. És mindenki harcolt nappal és éjszaka azért, hogy közvetíthessünk, mert akkor már hallottuk, hogy a szomszéd országok televíziói átveszik az adásunkat. Tehát az volt a legfontosabb, hogy egy pillanatra se szakadjon meg az adásunk. Mindenki olyan boldogan csinálta azt a dolgot, hogy napokig elfelejtettek enni, inni és aludni. Nagyon sok kulturális személyiség jött el, akik nagy részben eddig nem szerepelhettek a tévében, és boldogok voltak, hogy végre megjelenhettek. Tehát egy pillanatig sem volt holtidő, egyfolytában mindig valaki jött és valamit mondani akart. Nagyon gyakran előfordult, hogy televíziós személyiségek megjelentek a képernyőn, és őszintén bocsánatot kértek a tévénezőktől mindazért, amit

éveken keresztül fel kellett olvasniuk, el kellett mondaniuk. Sok színész, rendező, akik azelőtt el voltak tiltva, és külföldre menekültek, visszajöttek. Ma már színházigazgatók, tévévezetők. A legnagyobb meglepetés azokban az első pillanatokban az volt, amikor az ortodox egyház vezetői megjelentek és mindenáron beszélni akartak a néphez. A pátriárka két órával a televízió elfoglalása után nagyon nehezen, de bejutott a négyes stúdióba. Mindenáron el akarta mondani, hogy ő itt van, jelen van ebben az adásban. Ez azt jelenti, hogy a televízió szabad.

— *A Ceausescu-per anyagát bent vágták a tévében, vagy külön helyen csinálták?*

— A televízióban vágták.

— *Mindenütt kivágták azokat a részeket, ahol a bíróság tagjait mutatják. Ez külön a bíróság kérése volt?*

— Mi pontosan nem tudjuk, hogy ki kérte ezt a dolgot. Titok volt akkor is, és titok most is. Tény az, hogy a tévében történt az anyag vágása. A bíróságról, ügyészségről is voltak jelen.

— *Tudjuk, hogy a főtéren volt egy közvetítő kocsi. A legnagyobb tűzharc közepén sem érte semmiféle támadás vagy bántalom? Ez hogy történt?*

— Számunkra is csoda, hogy ott maradt 21-éről a riportkocsi. A négy kamerából csak kettő működött, mert a másik kettő a lövések miatt tönkrement. De hogy az a két kamera megmaradt és az emberek bent a riportkocsiban, az egy csoda. Ennek köszönhető, hogy lehetett látni, mi is történt ott.

55 382

1990 JEL KÉP

1123

JEL KÉP

A MAGYAR KÖZVÉLEMÉNYKUTATÓ INTÉZET FOLYÓIRATA • 1990/2. SZÁM

JELKÉP

A MAGYAR KÖZVÉLEMÉNYKUTATÓ INTÉZET FOLYÓIRATA
XI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

TARTALOM

• GYÚJTÓPONTBAN

Wisinger István: A televízió háborúba megy	3
Váradí Júlia: Bulvárlapalapítók	15

• EURÓPAI NYILVÁNOSSÁG

A kommunizmusnak vége. Hogyan tovább?	22
--	----

• PANORÁMA

Vrannai Katalin: A kereszttulajdonlás veszélyei a tömegkommunikációban	47
Lukáts János: Vásárcsarnok vagy versenypálya?	53

• KÖZELKÉP

Argejő Éva—Dobossy Imre—Virágh Eszter: Szexplaci igények Budapesten	55
Nagy Zsolt: Az érzékek birodalma	65

• FÓRUM

Kleeberg László: Plakátpárba	70
-------------------------------------	----

• MÉG EGYSZER

A televízió velünk van!	75
--------------------------------	----

• MŰHELY	
Papp Tímea: Kerületi rádió fővárosi ambíciókkal	89
Száraz Lajos: Egybecsengő számok	91
• TALLÓZÓ	
Könyvekről — Lapokból	94
• LAPOZGATÓ	
John Berger: Miért nézzük meg az állatokat?	105
Az öltöny és a fotó	117

JELKÉP

SZERKESZTŐ- BIZOTTSÁG

Baló György, Gálik Mihály, Lázár István, Márton Anna, Márton Miklós, Sándor György, Szecskő Tamás, Tamás Pál *mb. főszerkesztő*

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI

Bogdán Éva *főmunkatárs*, Érdi Júlia, Hoppál Mihály, Mihancsik Zsófia, Tölgyesi János, Völgyi Zsuzsa, Wisinger István

Szerkesztőség
és kiadóhivatal
Budapest V.
Akadémia u. 17. 1054
Telefon: 132—8765
Levélcím:
Budapest, 1373 — Pf.
587

SZERZŐINK KÖZÜL

Argejő Éva, a Magyar Közvéleménykutató Intézet munkatársa, *Dobossy Imre*, a Környe-

zetgazdálkodási Intézet tudományos főmunkatársa, *dr. Kleeberg László*, egyetemi adjunktus, Budapesti Műszaki Egyetem, *Lukáts János*, *Nagy Zsolt* és *Papp Tímea*, az MKI munkatársai, *Száraz Lajos*, a Győri Városi Televízió felelős szerkesztője, *Váradi Júlia* és *Vranai Katalin*, a Magyar Rádió újságíró munkatársai, *Virág Eszter*, a Környezetgazdálkodási Intézet tudományos munkatársa és *Wisinger István*, a Magyar Televízió főmunkatársa.